

EĞİTİMDE PİYASA YAKLAŞIMI VE YÜKSEKÖĞRETİMDE ÖZEL SEKTÖR

İsmail TATLIOĞLU*

ÖZET

Ülkemizde son 10 yılı aşkın bir süreden beri, devletin ekonomideki üretiminden çekilmesi ve piyasa sistemine gelişmiş ülkeler düzeyinde işlerlik kazandırılması eğilimleri ağırlık kazanmıştır. Benzer tartışmalar hizmet sektörü içinde yoğunlaşmış bulunmaktadır. Özellikle eğitim ve sağlık hizmetlerinin özel sektör tarafından arzı ve buna yönelik teşvikler hükümet programında önemli hedefler arasında yer almaktadır. Söz konusu gelişim çerçevesinde eğitim-piyasa ilişkisinin irdeleme amacı taşıyan bu çalışmada esas olarak yükseköğretim ele alınmıştır. Eğitim için serbest piyasanın ne ölçüde geçerli olacağı sorusu kısaca açılarak alternatif önerilere yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında ise Yükseköğretim alanında faaliyet gösteren özel sektör bütün dünya uygulaması bazında ele alınarak, asıl sorunun fiili durumu ortaya konmaya çalışılmıştır.

I. GİRİŞ

Genel olarak eğitim hizmetleri hem fert başına nominal ve hem de gayri-safi milli hasılanın yüzdesi olarak devamlı bir artış göstermektedir. Zaten var olan kaynak problemi talep artışı ve gelişen teknolojiye uyum gibi baskılarla acil alternatif çözüm yollarının bulunmasını zorunlu kılmaktadır. Son 10-15 yıldır

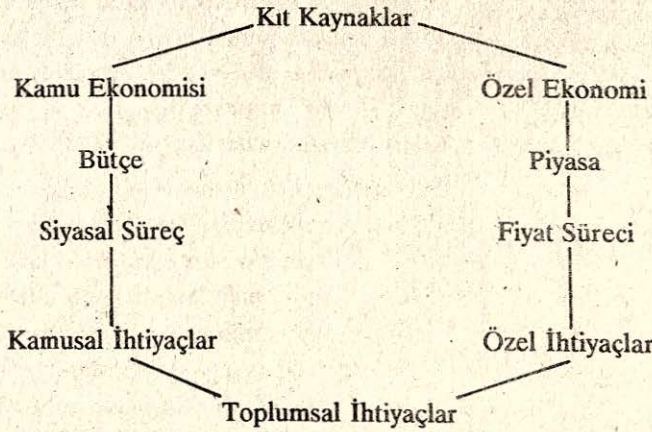
* Araş. Gör. Dr.; Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü.

özellikle yükseköğretimdeki genişleme dikkatleri bu eğitim seviyesinde yoğunlaştırmıştır. Yükseköğretimin nasıl finanse edileceği, maliyetleri kimlerin karşılayacağı, aşırı talebi karşılayacak yayılmanın hangi kaynaklardan desteklenmesi gerektiği gibi sorular, sadece akademik seviyede tartışma konusu olmak dışında politik gündemdeki yerini almıştır. Bu paralelde en önemli alternatif çözüm yolu olarak piyasa ve özel finansman modelleri dikkati çekmektedir.

Bu çalışmada eğitim için piyasa kavramı tanımlanıp yükseköğretime yönelik çözümler ana hatlarıyla ele alınacak, daha sonra da mevcut özel sektör çeşitli açılardan analiz edilecektir.

II. EĞİTİM VE PIYASA

Eğitimde kaynak sorunu tartışmaları kamu sektörüne karşılık piyasaya yönelik çözüm önerilerini gündeme getirmiştir. Burada önemle üzerinde durulması gereken husus her iki yaklaşımında (Kamu-Piyasa) belli bir karar-alma sürecini kapsamaktadır. Şöyle ki, hedeflenen eğitim hizmetinin sağlanmasında piyasa yaklaşımı özel sektör kriterlerini baz alırken diğer kamu sektörünün bilinen çerçevesinde kalmaktadır. Aşağıdaki şema her iki sektörün karar alma mekanizmasını ve kaynak dağılımı oldukça açık şekilde ortaya koymaktadır.

Kaynak: Sharp and Sliger (1964: 4).

Özel ve kamu sektöründe kaynakların dağılımını gösteren şema eğitim açısından değerlendirilirse; kamusal ekonomi kıtlık kaynaklarla eğitime yönelik talebi karşılamaya çalışır. Özel ekonomi ise fertlerin kararlarına dayalı piyasa çözümüyle aynı amaca yönelik çalışmaktadır. Kıtlık kaynaklar ve bu kaynaklara yönelik

talep, fiyatlandırma sürecinin işlediği piyasaya yansıtılır. Eğitimde sözkonusu fiyatlandırma kısmen, harçları kitap ve kırtasiye maliyetlerini, barınma, beslenme vb. gibi diğer öğrenci maliyetlerini kapsar. Klasik tanımlamalar piyasada alıcı ve satıcı arasında bir değişim sözkonusudur. Bu değişimde, tüketicilerin amacı kendi tatminlerini maksimize etmek iken, satıcıların amacını da, kendilerinin faaliyetlerini devam ettirebilecek bir maliyet-fiyat ilişkisini işletmeye çalışmak olarak tanımlayabiliriz. Bir ferdin istediği hizmeti elde edebilmesi şüphesiz onun sözkonusu hizmet için gerekli bedeli ödeyebilme gücüne bağlıdır. Özel sektör fiyatları uzun dönemde maliyetleri kapsayıcı ve kurumların işlerliğini sağlayıcı olmalıdır¹.

Kamu ekonomisi açısından bakıldığında, kıt kaynaklarla insan ihtiyaçlarını karşılamak özel sektördeki benzerdir. Ancak, arz ve talebi karşılaştırarak fiyatı belirleyen piyasanın yerini burada bütçe süreci alır. İkinci bir husus ise; fiyatlamadaki değerler fertlerin mevcut hizmet; satın alma isteğine göre belirlenirken, kamu sektöründe politik süreç ve bütçe tamamen bürokrat ve politikacıların tercihlerini yansıtır. Kamu sektöründe fonlar kamu birimleri vasıtasıyla dağıtılır: Hizmetler ise ihtiyaç temeline dayalı olarak sağlanır. Hepsinden önemlisi ise maliyetler hizmet karşılığı alınan bedelden daha yüksektir. Ekonominin bütünü açısından ele alındığında, eğitim sektöründe de görüleceği gibi, kamu ve özel sektör arasında yüksek bir etkileşim mevcuttur. Eğitime yönelik devlet harcamaları özel ekonomiden vergi şeklinde çekilen kaynakları kapsar. Böylece özel sektörde meydana gelen kaynak azalması piyasa fiyatlarını etkiler².

Bazı mal ve hizmetler için özel veya kamu sektörü yaklaşımının değerlendirilmesi oldukça belirgindir. Bunlara en iyi örnek, fiyatlandırma için bölünemeyen ve pazarlanamayan savunma, gibi tam kamusal mallardır. Bazı hizmetler de tabii monopoller nedeniyle kamu sektörü tarafından üretilirler. Bir diğer mal ve hizmet grubu ise faydalı mal ve hizmetlerdir. Bunlar bölünebilir ve fiyatlandırılabilir. Ancak sosyal amaçlar nedeniyle bedava veya piyasa fiyatlarının altında arz edilirler³.

Bu mallara devlet hastahaneleri, kamuya ait lojmanlar vb. gibi örnekler verilebilir. Faydalı mal ve hizmetlerin kamuca arzı sözkonusu mal ve hizmetlerin iyi dağılımı fertler arasında kullanımının adilliği gibi nedenlerle haklılık kazandırılır. Böylelikle kamu sektörü vasıtasıyla kaynakların varlıklardan yoksula kısmi aktarımı gerçekleştirilmeye çalışılır.

Eğitim sözkonusu olduğunda durum biraz daha karmaşık hal almaktadır. Yazarlar eğitim bazen tam kamusal bazen faydalı mallar bazen de yarı kamusal

1 Dawson (1984: 18-19).

2 Roberts (1987: 420-422).

3 Şener (1984: 248-250).

mallar içersinde deęerlendirmektedirler⁴. Ancak, genel olarak eğitimin yorumlanması sağlıklı olmamaktadır. Eğitim kendi içinde seviyelerine göre farklılık arzeder. Dolayısıyla ilk, orta ve yükseköğretimin hangi tür bir hizmet olduğu ayrı ayrı irdelenmeli, çalışmalar yükseköğretimin diğerlerine göre daha fazla özel mal niteliği gstermektedir⁵. Bu nedenle bilhassa yükseköğretimin piyasa şartlarında da arzı mümkündür. zet olarak söylenebilecek husus, eğitimin tam kamusal olmadığıdır.

A. PİYASA ÇÖZÜMLERİ

Eğitim hizmetlerinin devlet tarafından sağlanması ve finansmanının çok büyük oranda kamu kaynaklarından karşılanmasına yönelik eleştiriler oldukça yoğunlaşmıştır. Önerilen çözüm yolları çeşitli olmakla beraber, hepsinin ortak özelliği eğitimi piyasa şartlarında üretme arzusudur.

Genel olarak piyasa sisteminden beklenti rekabet vasıtasıyla optimal üretim ve tüketim seviyesini belirlemek ve uygun gelir dağılımını sağlamaktır. Eğitim sözkonusu olduğunda da serbest piyasa sisteminin benzer sonuçlar ortaya koyaçağı iddia edilmektedir. Buna göre sağlanacak eğitim ve bu eğitimi alacak fertler piyasa mekanizması tarafından en iyi şekilde belirlenecektir⁶. Çünkü ğrenci müşteri durumunda olacak, dolayısıyla üniversitelerin performansları ile gelirleri arasında bir ilişki kurulacaktır. Bu paralelde eğitim kurumları gelir kaynakları diğer anlamda müşterileri için rekabet edeceklerdir⁷.

Salt anlamda bir serbest piyasa yaklaşımı, eğitimi ticari mal gibi telakki etmektedir. Ancak eğitim sektöründe fiyat mekanizmasıyla kaynakların etkin ve adil dağılımının sağlanmasını önleyici bir takım faktörler vardır. Bu faktörler;

- Sermaye piyasası yetersizlikleri,
- Tüketicisi bilgisizliği,
- Dışsallıklar,
- Tabi tekeller,
- Adalet anlayışı, olarak sıralanabilir⁸.

Yukarıdaki nedenlerle serbest piyasa kurallarının eğitim sektöründe hakiyet kuramayacağının ortaya çıkması, çözüm önerilerinin farklılaşmasına yol a-

4 Akalın (1980: 96).

5 Minford (1984: 9).

6 Harding (1985: 32).

7 Hill (1989: 75).

8 Bu konuda bakınız; Le Grand and Robinson (1984), Akalın (1980).

mıştır. Sözkonusu öneriler hedefleri değiştirmemekle beraber araçlarda düzenleme ihtiva etmektedir. İncelemeye değer iki finansman metoduna kısaca burada yer vereceğiz.

1. Kupon Yöntemi

Kupon yöntemi, etkinliği sağlamak amacıyla, eğitim alanında piyasa duyarlılığı kazandırma; rekabetçi ortamda öğrenci ve ailelerine tercih hakkı tanıma hedefine yöneliktir⁹.

Yöntem temel düşünce olarak basittir. Devlet bir okulda bir öğrenciyi eğitmenin yıllık maliyetine eşit değerdeki bir kuponu ailelere verir. Sonra aileler bu kuponu tercih ettikleri okula götürürler. Okul ise bu kuponu ilgili kurumlarda eşit değerde bir çek ile değiştirir veya nakit karşılığını alır. Anlaşılacağı üzere finansman yükü yine devlete ait olmakla birlikte, fonlar sadece ailelerin tercih ettikleri okullara gider. Böylelikle güç belli ölçüde merkezi ve mahalli idareden müşteri durumundaki aileye geçmektedir¹⁰. Eğitim kurumları aile tercihlerine duyarlı hale geleceğinden rekabetçi bir ortamın doğması sonucu piyasa güçlerinin sınırlı da olsa eğitim alanında işlerlik kazanacağı beklenmektedir.

Kupon yönteminin ana esasları sabit kalmak üzere çok çeşitli maddeleri mevcuttur. Ancak yükseköğretim için Friedman'ların önerisi dikkat çekicidir¹¹. Bunlara göre, yükseköğretim esasında paralı olmalıdır, ancak buna karşı önemli engeller varsa veya tedrici bir geçiş için kupon yöntemi yükseköğretimde uygulanmalıdır. Eğitim finansmanı konusunda yazarlar genelde sistem lehine tavır almaktadır. Bununla beraber özellikle bürokratik engeller yüzünden uzun süreli bir uygulama yapılamamıştır.

2. Borçlanma Yöntemi

Yükseköğretim dayanıklı tüketim veya yatırım malı gibi değerlendirildiğinde, maliyetlerin yararlanıcılar tarafından karşılanması gereği haklılık kazanır. Bu düşünce üzerine duran borçlanma yöntemi yaygın bir uygulama alanı bulmuştur¹². Sistemde fertlerin, yükseköğretim maliyetlerini, eğitim sonrası gelirlerinden ödemek şartıyla borçlanarak karşılamaları temel esas olarak ortaya çık-

9 Milward (1983: 83).

10 Maynard (1975: 26).

11 Friedman and Friedman (1980: 152-175).

12 Geniş bilgi için; Tatlıoğlu (1990: 84-141).

maktadır. Burada borç verecek kurum genellikle devlet veya devletin kefil olduğu bir finans kuruluşudur.

Maliyetler kesinlikle öğrencinin yeme, barınma vb. gibi yaşama giderlerini de kapsayıcı olması sözkonusudur. İkinci olarak da verilecek kredinin faizi cari piyasa haddinden düşük olmalıdır. Bir diğer önemli nokta ise maliyetlerin tamamının öğrenci tarafından karşılanması sözkonusu olmayabilir. Yani maliyetler, sosyal faydaya karşılık olmak üzere devlet ve özel faydaya karşılık, fertler arasında paylaşılabilir. Bunun için genelde yapılan öneriler sabit maliyetlerin devlet tarafından, cari harcamalarında öğrenci tarafından karşılanmasıdır.

Borçlanma yöntemi Latin Amerika'dan Uzakdoğu Asya'ya kadar birçok ülkede çeşitli varyasyonlarla uygulanmaktadır.

Borçlanma yöntemi kupon yönteminin aksine finansal yükü fertlere aktarma amacı taşır. Asıl hedef piyasa şartlarının daha fazla geçerli kılınmasıdır. Bugün gelişmiş ülkelerde özellikle ABD ve Japonya'da yükseköğretim tam bir yatırım olarak algılanmakta, kaliteli üniversiteler tercih edilerek katlanılan maliyetlerin karşılığı alınma amacı güdülmektedir.

Salt anlamda piyasa sisteminin eğitim alanında işlerlik kazanamayacağına yukarıda yer verildi. Bununla birlikte piyasa etkinliğini sağlamayı hedefleyen iki yöntemi ana hatlarıyla açıklamaya çalıştık. Ancak, özellikle yükseköğretimde piyasa sisteminin ne ölçüde çalışabilir sorusuna yönelik cevaplar, mevcut işleyişi gözden geçirmeyi gerektirir. Dolayısıyla çalışmanın bundan sonraki kısmında, dünyanın birçok yerinde özel sektör adıyla faaliyet gösteren yükseköğretim kurumlarını ele almaya çalışacağız.

III. YÜKSEKÖĞRETİMDE ÖZEL SEKTÖR

A. ÖZEL SEKTÖRÜN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Yüksek eğitimde özel sektör, yoğunluk bakımından piyasadaki paylarına göre sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırma, aynı zamanda kurumlar arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmak bakımından faydalı olacaktır.

1. Yaygın Özel Sektör

Yüksek eğitim alanında, ağırlığın özel sektöre bırakılmasının nedeni, yüksek eğitime olan aşırı talebi karşılama gayretidir. Bu tip özel sektör için, Japonya en iyi örneği oluşturur. Ayrıca Filipinler, Güney Kore, Brezilya, Kolombiya ve bir ölçüde de Endonezya yaygın özel sektöre örnek teşkil eden ülkelerin başında

gelirler¹³. Japonya'da özel sektör, yüksek eğitimin kamu ve özel sektör arasında dağılımını gösteren Tablo 1'den de anlaşılacağı gibi, kamu sektörüne göre hem kayıtlı öğrenci ve hem de kurum sayısı bakımından büyük bir üstünlüğe sahiptir.

Bu ülkede özel sektör, 328 üniversite ile toplam üniversitelerin yaklaşık % 72'sine sahiptir ve yine toplam kayıtlı öğrencilerin % 74'ünün de özel üniversitelere devam ettiği görülmektedir. Bu arada dikkat edilmesi gereken bir hususu vurgulamak gerekir ki, ortalama % 74 olarak görülen özel sektörün öğrenciler üzerindeki payı, lisans seviyesinde % 76'ya yaklaşırken, yüksek lisans seviyesinde büyük bir düşüşle % 34 olarak gerçekleşmektedir. Bu düşüşün nedeni, kuşkusuz özel sektör kurumlarının, genelde araştırma çalışmalarına yönelik olmaması ve bu konuyu çoğunlukla devletin üstlenmiş olmasıdır.

Yüksek eğitimde özel sektörün geniş pay almasının nedeni, özel talebin aşırılığı olduğundan, özel üniversiteler, bir çeşit satıcılar piyasasında faaliyet göstermektedirler¹⁴. Bu nedenle de, sağladıkları eğitim hizmetlerinin tam maliyetine yakın bir fiyatlama fırsatına sahiptirler. Hızlı genişleme dönemlerinde, marjinal maliyetlerden daha yüksek bedel tesbit imkânına sahiptirler de, Japonya ve Filipinler'deki uygulamalar, bu durumun geçici olduğunu göstermiştir¹⁵. Her ne kadar talep önemliyse de, öğrencilere yüklenecek bedelin miktarı, yine müşteri durumundaki öğrencilerden çoğunun ödeme kapasitesi, eğitim kurumları arasındaki rekabet ve devletin müdahalesi tarafından sınırlandırılır. Bu tür eğitim piyasasına sahip ülkelerde, devlet birtakım düzenlemelerle, asgari seviyede müdahalede bulunma temayülündedir. Müfredat, sınıfların hacim, eğitim seviyeleri gibi konularda yoğunlaşan sözkonusu müdahalelerin amacı, eğitim politikaları doğrultusunda bir taban oluşturma, yani, etkinliği asgari seviyede garantilemedir¹⁶. Çünkü, genellikle özel sektörün bir kısmına güvensizlik duyulur ve hatta bu nedenle bürokratik düzenlemeler, finansal konulara kadar uzanır. Eğitim için müşterilere yüklenecek bedel, herşeyden önce sözkonusu özel üniversitelerce sağlanacak hizmetin kalitesine bağlıdır. Bir ölçüde de eğitim dışında sağlanan spor, vb. gibi imkânların, diğerlerine göre durumu, bu bedel üzerinde belirleyici olur. Bu yüzden özel üniversiteler, araştırma ağırlıklı çalışmaları devlet üniversitelerine bırakırlar. Prestij, akademik faaliyetten ziyade piyasadaki başarıya dayalıdır. Mezunları iyi işlere yerleştirme kapasitesi, başlıca başarı işaretidir¹⁷. Bu şekildeki özel üniversiteler, özel fayda üretiyor görünümündedirler. Dolayısıyla verdikleri eğitim

13 Rihe (1985: 18-32).

14 Fielden, and. Others (1987: 138-139).

15 Geiger (1988: 707).

16 Geiger (1988: 702).

17 Geiger (1988: 707).

Tablo: 1
Japon Üniversite Öğrencilerinin Eğitim Kurumlarına Göre Dağılımı (1983)

Üniversite	Sayısı	BÜTÜN SEVİYELER			LİSANS			YÜKSEK LİSANS		
		Toplam	Erkek	Bayan	Toplam	Erkek	Bayan	Toplam	Erkek	Bayan
Toplam	457	1.791.634	404.913	1.386.721	1.729.634	396.886	1.332.748	62.000	8.027	53.973
		% 100	% 77.4	% 22.6	% 100	% 77.1	% 22.9	% 100	% 87.1	% 12.9
Devlete Ait	95	412.699	88.715	323.984	374.758	84.787	289.971	37.941	3.928	34.013
Mahalli Yöne- time Ait	34	50.366	16.601	33.765	47.629	16.145	31.484	2.737	456	2.281
Özel	328	1.328.569	299.597	1.028.972	1.307.247	295.954	1.011.293	21.322	3.643	17.679

Kaynak: El-Agraa and Ichii (1985: 5).

hizmetlerinin yayılması veya iyileştirilmesi bakımından, finansal destek için çok küçük nedenlerin var olduğu söylenebilir.

2. Paralel Özel Sektör

Bu tür bir yapıda, kaynak bakımından, özel sektör ile kamu sektörü eşit ağırlıktadır. Böyle bir yapının ortaya çıkışı, genelde hiyerarşik olmayan bir sistemde çoğulcul kültürü koruma gereğinin sonucudur. Belçika, Hollanda gibi farklı kültür gruplarının bulunduğu ülkelerde görülen paralel özel sektörde, her üniversitenin eşit değerde eğitim sağlaması önem taşır. Fakat anlamlı bir çeşitliği sağlamak ve farklı kültür gruplarını tatmin etmek için, özel yüksek öğretim kurumları, kamu kurumlarıyla eşdeğerde kaynaklara sahip olmak zorundadır¹⁸.

Belçika ve Hollanda uygulamasının gösterdiği gibi, farklı kültürel değer kümelerini eşit ağırlıkta tutma amacına yönelik özel sektörde, yüksek eğitimin yalnızca serbestçe verilmesi yanında alınabilmesi de aynı ölçüde önemlidir¹⁹. Bu nedenle, finansal kaynakların büyük bir kısmı devletçe sağlanır²⁰. Devlet desteği, kültürel azınlığın kendi üniversitelerine sahip olma amacına yönelik olduğu kadar, özel sektörün yüksek eğitimdeki genişlenmeyle birlikte büyümesi ve akademik standartların belirli bir düzeyde korunması amacını da taşır.

3. Kısmi Özel Sektör

Yüksek eğitimin ağırlıkla kamu sektörü tarafından üstlenildiği bir kısım ülkelerde, bu alanda özel sektörün de faaliyette bulunduğu görülür. Genelde, özel sektörün payı kamu sektöründen az olmasına rağmen, uygulamalar arasında büyük farklılıklar vardır. Mesela İsveç'te bir tek özel kurum varken, bu oran, birçok Latin Amerika ülkelerinde % 30 civarındadır.

Özel sektörün, İsveç gibi çok yüzeysel olduğu ülkelerde amaç, kamu sektörüne ihmal edilen konularda (Kanunun izin verdiği ölçüde) özel sektöre çalışma fırsatı tanımaktır²¹. Faaliyet konuları, çeşitli mesleki eğitim ve özellikle de ticaret ve sanayii alanlarını kapsar. Bu konuda Fransa iyi bir örnek teşkil eder. Bu ülkede 19. yüzyıldaki devlet ve katolik kilisesi arasındaki kavga, Fransız hükümetinin yüksek eğitimin bütün birimlerini tekeline almasıyla sonuçlanmıştır. Ancak daha sonraları kilise, devlet tarafından ele alınmayan konularda çeşitli ku-

18 Geiger (1986: 96-101).

19 Geiger (1986: 75-76).

20 James (1984: 605).

21 Geiger (1988: 701).

22 Geiger (1986: 108-111).

rumlarla birlikte özel katolik üniversitesi kurmayı gerçekleştirmiştir²². İsveç'teki Stokholm İktisat Fakültesi, İngiltere'deki Buckingham Üniversitesi, Meksika İşletme Fakültesi yüzeysel özel sektörün aynı derecedeki örneklerini oluştururlar.

Özel sektörün bir tek üniversite veya kurumla yüzeysel olarak mevcudiyeti durumunda, devletin müdahalesi oldukça azdır. Çünkü, bu kurumlar, çok büyük oranda kendi finansal kaynaklarına dayanır. Çoğunlukla devlet incelemesine tabi değillerdir.

Latin Amerika'daki özel yüksek eğitim kurumlarının durumu biraz daha farklıdır. Zira, bu bölgede yaygın özel sektöre sahip Brezilya hariç tutulduğunda kayıtlı öğrencilerinin yaklaşık beşte birinin özel sektör kurumlarına devam ettiği görülür.

Tablo: 2
Latin Amerika'da Yükseköğretimdeki Özel ve Toplam Öğrenci Dağılımı

Ülkeler	Y I L L A R									
	1955	%	1960	%	1965	%	1970	%	1975	%
Latin Amerika										
Özel	57.431		83.961		171.674		429.635		1.143.395	
Toplam	403.388	14.2	566.732	15.4	859.076	20.0	1.453.594	29.6	3.396.341	33.7
Brezilya										
Haricinde										
Özel	23.977		41.407		103.480		192.875		442.824	
Toplam	329.763	7.3	450.000	9.2	703.295	14.7	983.123	19.6	2.323.793	19.1

Kaynak: Levy (1985: 443).

Tablo 2'deki rakamlarda daha önceki bilgiyi doğrulayıcı niteliktedir. Brezilya yaklaşık % 60 oranında özel üniversite öğrencisiyle yaygın özel sektörün örneğini teşkil ederken, genel Latin Amerika ortalaması yaklaşık % 34, Brezilya dışında kalanlarda % 19 olduğu görülür.

Latin Amerika'da, özel yüksek eğitim kurumlarının geçmişi biraz daha farklılık gösterir. Bu ülkelerden Arjantin'de 1918'de başlayıp diğerlerine yayılan ve anti emperyalist devrim paralelindeki üniversite reform hareketi, güçlü devlet üniversitelerinin doğmasına neden olmuştur. Ancak 1950'lere gelindiğinde, devlet üniversiteleri beklenen başarıyı gösterememelerinden dolayı, aşağıdaki amaçlar paralelinde özel üniversitelerin kurulmasına başlanmıştır ki²³, bu amaçlar:

23 Hennessy (1988: 196-197).

- Bağımsız milli kimliği kuvvetlendirmek,
- Demokrasiyi ilerletmek,
- Ekonomik verimliliği artırmak,
- Sosyal eşitsizliği azaltmak

şeklinde sıralanabilir²⁴. 1960'lardan sonra artmaya başlayan bu ülkelerdeki özel sektörün başta gelen nitelikleri, çoğunun katolik kilisesine dayalı, kâr amacı taşımayan kurumlar oluşları ve devletin kendilerine kısmi müdahale ve finansal katkısıdır²⁵. Bunların da faaliyetlerini, genellikle ticari ve mühendislik alanlarında yoğunlaştırdıkları görülür.

4. A.B.D. Tipi Özel Sektör

A.B.D.'deki yüksek eğitim kurumları, gerek boyutu ve gerekse çeşitli alternatif tiplere sahip olması bakımından, ayrı bir değerlendirme yapmaya uygundur. Amerikan yüksek eğitim sistemi, yaklaşık 3300 kolej ve üniversite, 12.4 milyon kayıtlı öğrenci ve 694.000 öğretim elemanı ile dünyanın en geniş, en karmaşık ve en farklı sistemidir. Mevcut kurumların % 55'ini özel kolej ve üniversiteler oluşturmasına rağmen²⁶ aşağıdaki Tablo 3'den de görüleceği gibi, öğrencilerin yaklaşık % 78'i kamu kolej ve üniversitelerine devam etmektedir.

Tablo: 3
A.B.D.'de Yükseköğretim Öğrenci (Full-Time) Dağılımı

	1965	%	1982	%
Kamu Sektörü	3.624.000	66	9.696.000	78
Özel Sektör	1.902.000	34	2.730.000	22

Kaynak: The Independent, 12 January 1989.

Bu ülkedeki eğitim kurumlarının yapısı ve amacı, oldukça farklıdır. Araştırmaya yönelik üniversiteler, geniş kapsamlı üniversiteler, liberal sanat kolejleri, kilise bağıntılı kurumlar, mesleki okullarla, iki yıllık halk kolejleri mevcut olup, kayıt sayısı birkaç yüzden onbinlere kadar değişiklikler gösterir. Benzer

24 Levy (1985: 440).

25 Levy (1985: 448-452).

26 The Independent, 12 January 1989.

dallardaki yüksek eğitim kurumlarında, müfredat, özellik ve amaçlar oldukça farklıdır. Kısaca, A.B.D.'de yüksek eğitimi belli bir tipte sınırlandırmak mümkün değildir²⁷. Bunlara, birbirinden geniş ölçüde bağımsız olarak görevlerini yerine getiren, farklı üniversiteler ve kolejler koleksiyonu demek daha doğrudur. Göze çarpan önemli bir özellik de, Amerikan yüksek eğitiminin yönetim, yönlendirme ve fon bakımından Federal hükümet tarafından idare edilmeyişidir. Bu konuda sorumluluk eyalet hükümetlerine yüklenmiştir²⁸.

Genel olarak, yüksek eğitim kurumları, her ne kadar Federal hükümetten bağımsız bir yapıda ise de Federal hükümet yüksek eğitim üzerinde önemli bir role sahiptir ki bu, özellikle üç ayrı alanda kendini gösterir. Birincisi, Federal hükümet, üniversitelerdeki temel araştırmaların en önemli finansal destekleyicisidir. Şöyle ki, üniversiteler tarafından temel araştırmalara yapılan harcamaların üçte ikisi Federal hükümet tarafından karşılanmaktadır. Bu miktar, 1986'da 7.1 milyar dolara ulaşmıştır. İkinci olarak, araştırma laboratuvarlarının ve bilimsel alet yapımının fonlarına önemli katkıda bulunur. Sonuçcusu ise, öğrencilere yapılan finansal desteğin ana kaynağıdır ki, bu da genellikle borçlanma yoluyla sağlanmaktadır²⁹.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Federal yönetim piyasaya yönelik olmayan araştırma harcamaları ve öğrencilere yaptığı desteklemelerle Amerikan yüksek eğitiminde kayda değer bir etkinliğe sahiptir.

Birkaçı istisna edildiğinde, Amerika'daki özel sektör eğitim kurumlarının ortak yanı, kâr amacı gütmemeleridir. Burada ulaşılmak istenen, asıl hedef, önemli sayıda öğrencinin eğitilmesi ve bunlara kamu sektörünce üretilmeyen birtakım alternatif olanakların sağlanması olup, bu suretle toplumsal amaçlara hizmet edilmektedir.

Sayılanların dışında ortak özellik belirlemeye çalışmak, oldukça güçtür. Özel sektör, en son 1951 yılında kamu sektöründen daha fazla kayıtlı öğrenciyeye sahip olmuş; fakat bu yıldan itibaren, kamu sektörünün lehine devamlı bir artış eğiliminin sergilendiği yadsımasıdır³⁰.

B. ÖZEL SEKTÖRÜN FİNANSMAN YAPISI

Genelde özel eğitim kurumlarının ortak niteliklerinden birisi, çoğunlukla mesleki alanlarda faaliyet göstermeleridir. Tayland ve Filipinler haricinde, aka-

27. Lapovsky and Allard (1986: 91-95).

28. Gardner (1988: 230).

29. Gardner (1988: 73).

30. Geiger (1986: 163).

demik yüksek eğitim, nadiren kâr amacına dayalı kurumlarca verilir. Başka bir ifadeyle, özel kolej ve üniversiteler, genellikle kâr amacı olmayan kurumlardır³¹. Bu açıdan bakıldığında, özel yüksek eğitim kurumları, finansman konusunda, sermaye ve gelir gibi iki problemle karşı karşıyadırlar.

1. Sermaye

Kâr-amaçsız kurumların temel yetersizliği sermaye teşekkülüdür. Bu nedenle sözkonusu kurumlar, sermaye yoğun alanlardan ziyade hizmet alanında gelişmeye elverişlidir. Zira bu tür kuruluşların amacı, genelde üretici ve tüketici tatmininin optimize edilmesine hizmet etmektir. Bu bağlamda, ihtiyari kaynaklar, sağlanan hizmetlerin iyileştirilmesinde ve genişletilmesinde kullanılır. Açıkta ki, sermaye üzerinden hasılat teşekkülü, bu temel işleyiş ile uyuzmaz³². Kâr-amaçsız kuruluşlar, sermaye piyasasına girmekten kaçınırlarken, daha ziyade sermaye açısından bağıslara (yardım) bağımlıdırlar. Eğer ihtiyaç duyulan meblağ bu yolla sağlanamazsa, hükümet kaynaklarına başvururlar. Nihai olarak da, piyasa faiz hadlerinin altında borçlanmak için, özel anlaşmalar yapabilirler. Gelişmiş ülkelerin çoğunda sermaye ihtiyacını karşılamak, devletin belli bir ölçüde müdahalesini gerektirmiştir. İsveç ve Kanada'da genişlemeyi kolaylaştırmak için, hükümet tarafından sağlanan büyük sermaye miktarı, özel kurumların hükümet kontrolüne alınmasıyla sonuçlanmıştır.

Belçika ve Hollanda'da özel üniversiteler, alt kültür grupları tarafından desteklenmelerine rağmen, yenileme ve genişleme için sermaye ihtiyaçlarını bazen piyasa haddini aşan oranda faizle devletten tedârik etmektedirler³³. A.B.D.'de 1950'lerden önce fazla önemli olmayan özel sektörün sermaye ihtiyacı, özellikle hızlı yayılma döneminde, vakıflar tarafından karşılanmıştır³⁴. Vakıfların eskisi kadar cömert olmayışı veya bu konuya verdikleri önemi azaltmaları, sermaye ihtiyacının devamlı gündemde tutulmasına neden olmaktadır. Yeni inşaat, tesisatı yenileme, binaların muhafazası, yurt vb. tesisler için ihtiyaç duyulan sermayenin sadece yurt, laboratuvar ve sınıf gibi kamu menfaatine uygun olanlar Federal hükümetten sağlanabilmektedir³⁵.

Gerekli sermaye ihtiyacını kendi kaynaklarından elde etmeye en fazla zorlanan özel yüksek öğretim kurumları, Japonlar'a aittir. Sözkonusu zorlama, özel üniversiteleri hızlı yayılma döneminde, sermaye ihtiyacını karşılamak için banka

31 Powell (1987: 3-4).

32 Geiger (1988: 702).

33 Geiger (1988: 704).

34 Crossland (1983: 50-51).

35 Sherman and Nichols (1986: 219).

kaynaklarını kullanmak zorunda bırakmıştır. Bununla beraber 1970'lere gelindiğinde, bu prosedür, kurumların kendilerini altından kalkamayacakları bir borç yüküyle karşılaşmalarına neden olmuştur. Bu durum, hükümetin 1970'de özel üniversitelere doğrudan finansal destek sağlama kararı üzerinde, etkili bir rol oynamıştır. Özel sektörün sermaye ihtiyacını karşılaması konusunda diğer bir husus da, bütün özel sektörlerin hayırsever kurumlardan önemli destek sağlamalarıdır³⁶. Kuşkusuzdur ki, bu konuda Amerikan eğitim kurumları, en başarılı olanlardır.

Özel üniversitelerin fiziksel sermaye konusundaki ihtiyaçları, özellikle hızlı genişleme dönemlerinde ve daha sonra teknolojik yenileme nedeniyle, vakıf ve hayırsever kurumlar dahil, normal gelir kaynaklarından karşılanabilecek miktarın üzerine çıkmıştır. Uygulama sonuçları göstermiştir ki, bu ihtiyaç her yerde devletin finansal desteğini gerektirmiş, beraberinde de değişen ölçülerde müdahalesini getirmiştir.

2. Gelir Yapısı

Özel yüksek eğitim kurumlarının gelir kaynakları arasında nisbi farklılıklar bulunsa bile, bu kaynaklar genel yapı itibarıyla şu şekilde sınıflandırılabilir³⁷.

- a) Eğitim karşılığı öğrenciden alınan harçlar;
- b) Yardımcı hizmetler, araştırma ve satışlardan sağlanan hasılat (Hastahane ve kitap satış gelirleri, araştırma karşılığı sağlanan gelirler);
- c) Kişi ve kurumlarca yapılan bağış ve yardımlar;
- d) Hükümet tarafından sağlanan finansman.

Kamu ve özel yüksek eğitim kurumlarının gelir yapısını gösteren Tablo 4 bu konuda hem geniş bir değerlendirme yapma imkânı verecek ve hem de konuya açıklık kazandıracak niteliktedir.

Gelir bakımından, özel üniversiteler, ağırlıkla müşteri durumundaki öğrencilere, kamu üniversiteleri ise, yaklaşık aynı oranda kamusal kaynaklara bağımlıdırlar. Diğer önemli bir husus da, özel sektörün bağış, satış, yardımcı hizmet, araştırma gibi gelir getirici faaliyetlerde başarılı oluşudur. Özellikle de A.B.D.'de özel sektörün, bu konudaki başarısının gerçekten önemli bir seviyeye ulaştığı görülmektedir³⁸. Eğer öğrenci başına düşük maliyete sahip halk kolejleri hariç tutulursa, kamu sektörünün % 80 oranında devlet kaynağına bağlı olduğu

36 Goldshmidt (1978: 226).

37 Psacharopoulos and Woodhall (1985: 134-135).

38 Erekson (1986: 44).

Tablo: 4

A.B.D.'de Özel ve Kamu Yükseköğretim Kurumlarının Gelir Kaynakları (1982)

GELİRLER	(a)		(b)	
	(%)	Kamu Kurumları	(%)	Özel Kurumlar
Eğitim bedeli ve harçlar		17.3		55.6
Devletten toplam		68.2		8.6
Federal	6.8	-	6.4	-
Eyalet ve Mahalli	61.4	-	1.8	-
Bağış, yardım ve araştırma karşılıkları		1.0		11.2
Hibeler		0.2		4.2
Satışlar		4.0		5.3
Yardımcı Hizmetler		9.3		15.7
		100.0		100.0

(a) 1.421 Kamu kurumu dahildir, (b) 1.174 Özel kurum dahil edilmiştir.

Kaynak: Ereksion (1986: 43).

görülmür. Buna benzer olarak öğrencilere yapılan devlet yardımı gözardı edildiğinde, özel üniversitelerin gelirinin yine yaklaşık % 80'nin özel kaynaklardan sağlandığı ortaya çıkar³⁹.

Devletin özel üniversite öğrencilerine sağladığı finansal destek ise, amaç bakımından oldukça önemlidir. Özel sektörde, lisans seviyesindeki öğrencilerin % 63'ü, devletten ihtiyaç temeline dayalı finansal destek almaktadır. Bu destek, Federal hükümetten veya eğitim kurumundan karşılıksız yardım, destekli borçlanma veya kısmi iş imkânı gibi unsurlardan oluşur⁴⁰. Öğrenciye yapılan finansal destek, yüksek eğitim fiyatının, öğrencinin ödeme gücüne uymasını sağlamaya yönelik olup, eğitim fırsatlarını eşitleme şeklindeki temel amaca uygundur.

Öğrencilerin ödedikleri eğitim bedeli (tuition), alınan eğitim karşılığı iken, harç (fee) ise, kütüphane, sağlık, spor tesisleri vb. hizmetler içindir. Eğitim maliyeti ilgili kurumların müfredat, akademik seviye ve eğitim türüne göre değiştiğinden, öğrencilerin ödediği eğitim bedeli ve harç miktarı da devam ettikleri kuruma göre değişir. Bu durum aşağıdaki tabloda rahatça izlenebilir.

Kural olarak, kamu kurumları için yapılan ödemeler daha düşüktür; özel sektörde ise, maliyetlere yakın, fakat yine de onun altında bir ödeme sözkonusudur⁴¹.

39 Geiger (1986: 167-168).

40 Finn (1978: 45--50).

41 Suchar and Others (1979: 4).

Tablo: 5
A.B.D.'de Yükseköğretim Kurumlarına Göre Bir Yıllık Masraflar
(1978-79 / Dolar)

KURUMLAR	Eğitim Bedeli ve Harç	Kitap ve Benzeri	Yurt ve Yiyecek	Şahsi Masraf	Ulaşım	Toplam
Kamu sektörü 2 yıl	408	197	2.515	768	554	4.432
Özel sektör 2 yıl	1.930	208	2.428	705	425	5.696
Kamu sektörü 4 yıl	651	215	2.410	794	476	4.546
Özel sektör 4 yıl	2.647	222	2.540	750	460	6.619

Kaynak: Suchar and Others (1979: 5).

Meiji döneminden itibaren gelişmeye başlayan Japon özel sektörü, hem üniversite ve hem de kayıtlı öğrenci sayısı itibari ile yaygın olup, özelliğiyle gelir kaynakları bakımından A.B.D.'dekine oldukça benzer. Şöyle ki, özel üniversiteler, birçok gelir kalemine sahip olmalarına rağmen en büyük ve önemli payı öğrencilerden alınan bedeller oluşturmaktadır⁴².

Özel üniversite öğrencilerinin, sadece % 8.2'sinin faizsiz borçlanma imkânından yararlandığı gözönüne alınırsa, kamu sektörüne göre yaklaşık üç kat yüksek harçlar ve diğer masrafların aile desteğiyle, yani özel kaynaklardan karşılandığı kolayca ortaya çıkar⁴³. Karşılaştırmalı istatistiklere bakıldığında, toplam eğitim harcamaları bakımından, Japonya'nın, batılı ülkelerle yaklaşık aynı orana sahip olmasına karşın, bu oranın yüksek eğitim için diğerlerinin hayli altında kalması⁴⁴ yüksek eğitimin büyük çapta özel gelir kaynaklarına dayanmasının sonucudur. Ancak, Japon özel sektöründe de, gelir kalemi olarak, kamusal kaynaklar bulunmaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, özellikle sermaye sıkıntısını giderek eğitimde kaliteyi koruyup, özel sektörün beklenen fonksiyonunu iyi şekilde yerine getirmek amacıyla, devlet, Tablo 6'da da görüleceği üzere, finansal destek sağlamaktadır⁴⁵.

A.B.D.'de dolaylı, Japonya'da kısmen dolaylı ve büyük ölçüde dolaysız olarak devletin özel yüksek eğitim kurumlarına yaptığı finansal yardım, diğer ülkelerde daha büyük boyutlarda gerçekleşmektedir. Belçika ve Hollanda'da fi-

42 Perkin (1981: 7-10).

43 El-Agraa and Ichii (1985: 11).

44 UNESCO's Statistical Yearbook (1983).

45 El-Agraa and Ichii (1985: 7-8).

Tablo: 6
Japonya'da Özel Yükseköğretim Kurumlarına Sağlanan
Kamusal Finansman (1970-84/Milyon Yen)

Mali Yıl	Finansal Destek Miktarı
1970	13.220
1971	19.840
1972	30.100
1973	43.380
1974	71.000
1975	100.710
1976	129.010
1977	160.500
1978	197.500
1979	235.500
1980	260.500
1981	283.500
1982	283.500
1983	277.000
1984	249.300

Kaynak: El Agra and Ichii (1985: 8).

nansal yardım direkt olarak verilirken, İsveç'de Stockholm School of Economics'e verilen yardımlar, devletle yapılan anlaşma paralelinde yönetilir⁴⁶.

IV. DEĞERLENDİRME

Her konuda, asgari devlet müdahalesi, liberal ekonominin temel özelliği ve amacıdır. Bu nedenle eğitimin ve özellikle yüksek eğitimin, serbest piyasa şartlarında çalışarak her konuda optimalitenin kendiliğinden sağlanacağı devamlı tartışıla gelmiştir. Ancak, sermaye piyasasının yetersizliği, tüketici bilgisizliği, eğitimin dışsallıkları, tabii tekeller ve gelir eşitsizliğinin yaygın olduğu dünyada, eğitimden yararlanmanın, fertlerin kendi gelirlerine bağımlı kalmaması gerektiği düşüncesi, yüksek eğitim alanında fiyat mekanizmasının diğer alanlarda olduğu gibi çalışmasını önlemekte ve optimal üretim ve tüketimi sağlayamayacağı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Günümüzde, çoğu ülkelerde, farklı yapılar da faaliyet gösteren özel sektör yüksek eğitim kurumları analiz edildiğinde, bazı küçük istisnalar dışında bulguların yukarıdaki değerlendirmeyi desteklediği görülür. Diğer bir

46 Geiger (1986: 197-215).

deyişle, kâr amaçlı, piyasada hisse senetleri ve hissedarları mevcut, geniş ölçekli bir özel sektör bulunmamaktadır. Gerek yüksek eğitimin büyük ölçüde özel sektöre dayandığı Japonya, Brezilya vb. ülkelerde, gerek çeşitli oranlarda özel üniversitelerin var olduğu Lâtin Amerika, Batı Avrupa ülkelerinde ve gerekse dünyanın en geniş yüksek eğitim sektörüne sahip A.B.D.'de özel yüksek eğitim kurumlarının başta gelen özelliği, kâr amaçlı olmayışlarıdır. Ayrıca, tamamına yakını vakıf veya dini organizasyon şemsiyesi altında faaliyet göstermeleridir.

Sermaye ve gelir açısından, kamu kurumlarına göre, çok daha fazla özel gelir kaynaklarına sahip olmalarına rağmen, doğrudan veya dolaylı olarak devletten sağlanan finansal yardımlar, önemli bir gelir kalemini oluşturur. Bu özellikler çerçevesinde, yüksek eğitimde saf bir fiyat mekanizmasının etkin çözümler ortaya koyması, yani serbest piyasanın bu alanda çalışması mümkün değildir. Ancak, özellikle gelir dağılımının bozuk olduğu gelişmekte olan ülkelerde, büyük şirketlerin oluşturacağı vakıf üniversitesi veya mevcut üniversitelere yüksek gelir gruplarının önemli oranda bağış ve hibe şeklindeki katılımları, devletin daha fazla kaynak ayırmadan yüksek eğitim talebini karşılamasına yardımcı olabilir. Ayrıca, düşük gelirli aile çocuklarına bu kaynaklardan sağlanacak burslar veya sözkonusu özel üniversitelerce tanınacak bedelsiz kontenjanlar, eğitim fırsatlarının eşitlenmesine yardımcı olabilirler. Bununla beraber, bir defa daha vurgulamak gerekir ki, fert başına gelirin 5-15 bin dolar arasında olduğu ülkelerde bile, salt anlamda piyasa şartlarına sahip olmayan yüksek eğitimin, çok daha düşük gelirli üçüncü.dünya ülkelerinde özel finansmana dayalı olarak işlevlerini sürdürmelerini beklemek şüphesiz yerinde olmayacaktır.

KAYNAKLAR

- Akalın, G., *Yüksek Öğretim Karma Malına Maliyet-Fayda Analizinin Uygulanması*, Ankara, A.Ü. S.B.F. Yayınları, 1980.
- Crossland, E.F., "Foundations and Higher Education", *The Crisis in Higher Education*, (Edt.) Josaph Froomkin, New York, The Academy of Political Science, 1983.
- Dawson, G., "No Merit in State Education", *Economic Affairs*, Vol. 5, 1984.
- El-Agraa, A.M. and Ichii, A., "The Japanese Education System with Special Emphasis on Higher Education", *Higher Education*, Vol. 14, 1985.
- Erekson, H., "Revenue Sources in Higher Education", *Value in Conflict*, (Edt.) Marry Mc Keown and Kern Alexander, Massachusetts, Ballinger, 1989.
- Fielden, Jand Others, "Flexibility in Setting Fees", *Higher Education Quarterly*, Vol. 4, 1984.

- Finn, C.E., *Scholars, Dollars and Bureaucrats*, Washington, Brookings Institution, 1978.
- Friedman, M. and Friedman, R., *Free to Choose*, London, Martin Secker and Warburg, 1980.
- Gardner, D.P., "Issues Confronting American Higher Education", *Higher Education Quarterly*, Vol. 42, 1988.
- Geiger, R.L., "Public and Private Sectors in Higher Education", *Higher Education*, Vol. 17, 1988.
- Geiger, R.L., *Private Sector in Higher Education*, Michigan, The University of Michigan Press, 1986.
- Goldshmidt, D., "Power and Decision Making in Higher Education", *Comparative Education Review*, Vol. 22, 1978.
- Harding, F., "Adam Smith in the School Classroom", *Economic Affairs*, Vol. 15, 1985.
- Hennessy, A., "Private and Public Universities: The Failure to Reform in the Public Sector", *Higher Education Quarterly*, Vol. 42, 1988.
- Hill, G., "Education for the Enterprising", *The Scottish Enterprise Culture: A Radical Re-Affirmation*, Coopers and Lybrand Gleneagles Conference, May-26, 1989.
- James, E., "Benefits and Costs of Privalized Public Services: Lessons from the Dutch Educational System", *Comparative Education Review*, Vol. 28, 1984.
- Lapovsky, L. and Allard, S., "State Support to Private Higher Education", *Values in Conflict* (Edt.) Marky Mac Keown and Kern Alexander, Massachusetts, Ballinger, 1986.
- Levy, D.C., "Latin America's Private Universities: How Succssfull are They?", *Comparative Education Review*, Vol. 29, 1985.
- Maynard, A., *Experiment with Choice in Education*, London, Institute of Economic Affairs, 1975.
- Milward, R., *Public Sector Economics*, New York, Logman, 1983.
- Minford, P., State Expenditure: A Study in Waste, *Economic Affairs*, Vol. 5, 1984.
- Perkin, H., "Britain and Japon: Two Roads to Higher Education", *Higher Education Review*, Vol. 8, 1981.
- Powell, W.W., *The Non-Profit Handbook*, New Haven, Yale University, 1987.

- Psarcharopoulos, G. and Woodhall, M.,** *Education for Development*, Washington, World Bank, 1985.
- RIHE,** *Higher Education Expansion in Asia*, Hiroshiam, Research Enstitute for Higher Education, 1985.
- Roberts, D., Russell,** "Financing Public Goods", *Journal of Political Economy*, Vol. 95, 1987.
- Sharp, A.M. and Sliger, B.F.,** *Public Finance*, Darsey Press House Vood, Illinois, 1984.
- Sherman, D.R. and Nichols, R.,** "Capital Funding in Higher Education", *Values in Conflict*, (Edt.) Mary Mc Keown and Kern Alexander, Massachusetts, Ballinger, 1986.
- Suchar, E. and Others,** *Student Expenses at Postsecondary Institutions 1978-1979*, New York, College Entrance Examination Board, 1979.
- Şener, O.,** *KamuEkonomisi*, 2. Baskı, İstanbul Okan Yayıncılık, 1984.
- Tatlıoğlu, İ.,** *Yükseköğretimde Finansman Sorunu* (Basılmamış Doktora Tezi), Bursa, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990.
- UNESCO,** *Statistical Yearbook*, 1983.